

KULT SUPRASKIEJ IKONY MATKI BOŻEJ

Kult ikon w ogóle, a kult ikon Matki Bożej w szczególności, jest cechą charakterystyczną duchowości Kościoła Prawosławnego. Kult ten został zapoczątkowany w Bizancjum, w okresie Soborów Powszechnych, i został oparty na szczególnym znaczeniu Matki Bożej w ekonomii zbawienia i całego Kościoła. Według nauki Kościoła Prawosławnego Matka Boża jest też Matką całego rodzaju ludzkiego, jego orędowniczką i opiekunką. Dlatego modlitwy do Bogurodzicy o pomoc i wstawienie są stałym elementem pobożności wyznawców Kościoła Prawosławnego. Na przestrzeni wieków kult Matki Bożej rozwinął się i uzyskał wpływ nie tylko na formację duchową wiernych Kościoła, ale przeniknął także do literatury i sztuki.

Najznakomitszym wyrazem kultu Matki Bożej jest ikonografia i cudowne ikony Matki Bożej z Dzieciątkiem. Generalnie wyróżniamy kilka typów takich ikon. Są to: ikony typu „Znak”, „Hodegetria”, „Eleusa” i „Akatyst”.¹

Kult cudownych ikon Matki Bożej z Bizancjum przeniknął na Ruś, a stamtąd na tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego. Właśnie na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego, ziem wchodzących w skład dzisiejszej Polski, Białorusi i Litwy, znany był szereg cudownych ikon Matki Boskiej. Kult cudownych ikon Matki Bożej pojawił się na tym terenie w wiekach XI-XIII (ikony: Smoleńska, Korsuńska, Kupiatycka).² Geografia cudownych ikon na tym terenie jest bardzo szeroka. Przykładowo, w połowie XIX wieku na tym terenie znanych było ponad 50 cu-

¹ I. Jazykowa, *Teologia ikony*, Warszawa 1998, s.112-117.

² A. Mironowicz, *Kult Ikon Matki Bożej na Białorusi*, „Białostocki Przegląd Kresowy”, Białystok 1996, t. 5, s. 138.

downych ikon Matki Bożej.³ Objawienia cudownych ikon Matki Boskiej dotyczyły na tym terenie zarówno Kościoła Prawosławnego jak i Kościoła Rzymskokatolickiego. Kult niektórych ikon prawosławnych był rozpowszechniony wśród wyznawców Kościoła Rzymskokatolickiego i na odwrót. Jednak najbardziej znane na terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego cudowne ikony Matki Bożej pochodzą ze spuścizny duchowej Kościoła Prawosławnego. Jedną z tych ikon jest cudowna Ikona Matki Bożej Supraskiej. Warto tu dodać, że, jak twierdzi archimandryta Mikołaj Dolmatow autor najpełniejszego opracowania historii Monasteru Zwiastowania w Supraślu, obejmującego okres prawie do końca XIX wieku, a wydanego w 1892 roku (do tego czasu nie pisano o niej w ogóle, ani nigdzie nie zamieszczano jej reprodukcji).⁴

Pochodzenie Ikony Matki Bożej Supraskiej nie jest znane. Zgodnie z tradycją została ona ofiarowana klasztorowi w Supraślu przez metropolitę Józefa Sołtana w 1503 roku. Zgodnie ze świadectwem archimandryty Mikołaja Dolmatowa, Supraska Ikona Matki Bożej została napisana farbami olejnymi na płótnie, naklejonym na desce w stylu bizantyjskim. Oryginal ikony posiadał wysokość 3 arszyny i 6 werszków, a szerokość 1 arszyna i 13 werszków.⁵ Przeliczając wyżej wymienione miary rosyjskie na centymetry w skali podanej przez Ożegowa, wielkość ikony była następująca: wysokość 2 metry 38 centymetrów 4 milimetry; szerokość 1 metr 28 centymetrów 2 milimetry.⁶ Ikona jest kopią cudownej Ikony Matki Bożej Hodegetrii Smoleńskiej. Jest na niej przedstawiona Matka Boża z Dzieciątkiem na lewej ręce. Ponad głową Matki Bożej przedstawiony jest wizerunek Boga Ojca w obłokach z chórami anielskimi po obu stronach.

Ikona ta na przestrzeni wieków była otoczona kultem nie tylko przez prawosławnych, ale też przez rzymskich katolików. Już przed wiekami, przyjeżdżali do monasteru supraskiego, aby pomodlić się przed

³ L. A. Kornilowa, *Stranicy Bieloruskiej Mariologii: Zirowiczskaja, Biełyniczskaja i Ostrobramskaja Ikony Bogomatieri*, (w) *Sbornik Kalużskiego Chudożestwiennogo Muzeja*, Kaluga 1993, t. 1, s.32.

⁴ Archm. N. Dolmatow, *Supraskij Błagowieszczenski Monastyr*, Sankt Petersburg 1892, s. 463.

⁵ Tamże, s. 463.

⁶ S. Ożegow, *Słownik Ruskogo Jazyka*, Moskwa 1981, s. 31, 69.

ikoną i złożyć pokłon Matce Bożej mieszkańcy całej Białostocczyzny, Sokólszczyzny, Bielszczyzny czy Grodzieńszczyzny. Ikona ta słynęła cudami w całej grodzieńskiej guberni oraz poza jej granicami. Niestety, nie zachował się żaden zapis cudów dokonanych przed Supraską Ikoną Matki Bożej. W 1863 roku, 23 sierpnia, archimandryta Modest, inspektor Seminarium Duchownego w Wilnie zabrał z Supraśla wiele cennych dokumentów, w tym zeszyt zawierający opisy cudów dokonanych za sprawą Ikony Matki Bożej Supraskiej w monasterze supraskim, autorstwa archimandryty Gerasima Wielikonta. Zeszyt ten nigdy do monasteru w Supraślu nie powrócił.⁷ Jednak pamięć o tych cudach została zachowana w tradycji monasteru i w sercach oraz duszach wiernych. Świadczyły o tym zawsze, świadczą i dzisiaj, wota zawieszane przez wiernych na ikonie. Świadczą o tym również opisy zdarzeń związanych z ikoną, a zawarte w przygotowanym przez specjalną komisję *Archeograficzесkоm Sbornikie* wydany w Wilnie w 1870 roku.

W 1557 roku Wasilisa Fiedorowna, żona Aleksandra Chodkiewicza, opiekuna-ktitora monasteru w Supraślu: „*na okucie wielkiego obrazu Bogurodzicy Hodegitrii... ofiarowała srebra 36 grzywien i 2 zlotniki a płacić za tę pracę 127 kopy i 20 groszy. Cerkiewnego do tego dodano 19 grzywien i 13 zlotników srebra a na pozłacanie 25 złotych dano. A srebra z pozłacaniem i pracą cerkiewną wyniosło 51 kop i 43 groszy. A na wespół z jejmość panią i cerkiewnego wyniosło 55 grzywien i 13 zlotników, a pieniędzmi za srebro, pozłacanie i pracę jejmość czyni 190 kop i 40 groszy...*”⁸ Wtedy też do ikony dodano koronę.⁹

Z opisu inwentarza, przeprowadzonego w 1645 roku, wynika że: „*Jej miłość pani koniusza*” (żona Jana Kazimierza Chodkiewicza) ofiarowała na obraz Przczystej złoty łańcuszek, a Jan Chodkiewicz złoty pierścień, koronę na obraz Przczystej Bogurodzicy i trzy lampady. Z opisu tego wynika też, że w tym czasie ikona supraska przystrojona była wieloma różnego rodzaju srebrnymi przywieszkami, krzyżykami, pierścieniami i łańcuszkami oraz koralami i perłowymi naszyjnikami. W roku 1649, 13 kwietnia, Reina Łopuczowna-Zolotnikowna z Mścibowa,

⁷ Archm. N. Dołmatow, *Supraskij Błagowieszczenskiј... dz. cyt.*, s. 463.

⁸ *Archeograficzесkiј Sbornik*, Wilno 1870, t. 9, s. 50.

⁹ Archm. N. Dołmatow, *Supraskij Błagowieszczenskiј... dz. cyt.*, s. 53.

ofiarowała na ikonę Matki Bożej srebrny złożony pierścień z imieniem Jezusa, bez kamienia. W tym samym roku i miesiącu, 4 dnia, Jego miłość książę Piotr, podstarości Wolpiański ofiarował ikonie płytkę srebrną, grawerowaną, bez podpisu. Również w 1649 roku, 8 września, Bazyli Chiniewicz ofiarował tabliczkę z własnoręcznym podpisem. Do opisu inwentarza dołączony jest osobny rejestr tabliczek i innych drogowych rzeczy znajdujących się na ikonie. Było to 35 tabliczek srebrnych, 2 brosze ze złożonymi łańcuszkami i drogowymi kamieniami, 1 brosza złota emaliowana i 1 medalion okrągły, złożony, z wizerunkiem baranka.¹⁰

Jak już wspomniałem Ikona Supraska Matki Bożej jest kopią Ikony Smoleńskiej. Tylko korona na ryzie zmienia nieco jej wygląd. Z opisu inwentarzowego monasteru supraskiego, sporządzonego w 1557 roku przez archimandrytę Sergiusza Kimbara wynika, że Ikona Supraska była ikoną miejscową w ikonostasie cerkwi Zwiastowania, a stąd wynika wniosek potwierdzający tradycję mówiącą o przekazaniu ikony do Supraśla przez arcybiskupa Józefa Soltana. Archimandryta Mikołaj Dolmatow przypuszcza, że Ikona Supraska mogła powstać na zamówienie arcybiskupa Józefa Soltana, który kazał zrobić wierną kopię Ikony Smoleńskiej, z przeznaczeniem dla cerkwi Zwiastowania monasteru supraskiego.¹¹ Józef Soltan, arcybiskup smoleński, późniejszy metropolita kijowski, chciał w ten sposób rozpowszechnić znany mu ze Smoleńska kult Ikony Matki Bożej Smoleńskiej. Cudowna Ikona Matki Bożej Smoleńskiej odegrała wielką rolę w kształtowaniu duchowości ludu ruskiego. Fundacja Monasteru Supraskiego przez arcybiskupa Józefa Soltana i umieszczenie w nim kopii Ikony Smoleńskiej miało wielkie znaczenie dla formacji duchowej i narodowej ludności zachodnich rubieży Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Wiek XVI, pierwszy wiek istnienia monasteru supraskiego był niewątpliwie czasem przynoszącym obfite plody duchowe. Był wtedy ulubionym monasterem wielu prawosławnych możnowładców i szlachty. To właśnie w monasterze supraskim pragnęli oni być pochowani po śmierci, nie bacząc na to skąd pochodzili. Na przykład Bazyli Tyszkowicz, wo-

¹⁰ *Archeograficzeskij Sbornik*, dz. cyt., s. 188, 190, 231.

¹¹ Archm. N. Dolmatow, *Supraskij Błagowieszczenskij...* dz. cyt., s. 464-465.

jewoda smoleński, starosta miński i piński, podarował monasterowi 200 kop groszy prosząc jednocześnie, by po śmierci jego ciała zostało pogrzebane w monasterze supraskim. Tak też się stało.¹² Z dużą dozą prawdopodobieństwa można stwierdzić, że wpływ na tego rodzaju sytuację miała obecność w monasterze cudownej ikony Supraskiej Hodegetrii.

W pierwszej połowie XVII wieku archimandryta Nikodem Szybiński nakazał zrobienie nowego ikonostasu dla cerkwi monasterskiej. Do tego ikonostasu napisano również nowe ikony. Nowe Ikony Zbawiciela i Matki Bożej były kopiami ikon ze starego ikonostasu. Dla tych właśnie starych ikon - Zbawiciela i Matki Bożej - Hodegetrii - następcą archimandryty Nikodema, archimandryta Aleksy Dubowicz, przygotował dwa *kioty* umieszczone przy kolumnach podtrzymujących kopułę cerkwi. W *kiotach* tych, wykonanych z gruszy, umieszczono rzeczony ikony. Przy *kiotach* tych zbudowano ołtarze ku czci Zbawiciela i ku czci cudownego obrazu Matki Bożej. Jak zaświadcza wspomniany już niejednokrotnie archimandryta Dolmatow, ikony te znajdowały się w monasterze supraskim jeszcze w końcu XIX wieku.¹³

Ikona Matki Bożej jeszcze w 1557 roku została obłożona ryżą z polecenia archimandryty Sergiusza Kimbara. Ryż ta została „przerobiona” w 1668 roku z polecenia metropolity Grzegorza Kolendy. Wygłaszając mowę pogrzebową nad ciałem zmarłego Grzegorza Kolendy ks. Kazimierz Kojalowicz powiedział między innymi: „Ikony Najśłodszego Jezusa i Jego świętej Matki w Supraślu przystrojone drogocennymi i bogatymi w złoto ryzami świadczą o tym, że wartość ich dochodzi do 24 tysięcy złotych”.¹⁴

Opis umieszczonych przy ikonie ofiar wotywnych, pochodzący z roku 1668 zajmuje całą stronę. Ołtarz przy Ikonie Matki Bożej Supraskiej, we wszystkich opisach pochodzących z wieków XVII, XVIII i XIX jest nazywany „ołtarzem na cześć cudownego Jej (to jest „Matki Bożej” - dopisek mój) obrazu”. Aż do końca pierwszej połowy XIX wieku Ikona Matki Bożej Supraskiej na czas poza nabożeństwami była

¹² Tamże, s. 72-73.

¹³ Tamże, s. 465.

¹⁴ Cyt. za: Archm. N. Dolmatow, *Supraskij Błagowieszczenskiej...* dz. cyt., s. 465.

zakrywana ikoną Zaśnięcia Matki Bożej napisaną na płótnie. Być może ten fakt przyczynił się do ocalenia i zachowania ryzy na Ikonie Matki Bożej Hodegetrii.¹⁵

Ikona Matki Bożej Supraskiej była też powodem innego rodzaju darowizn na rzecz monasteru supraskiego. W 1676 roku monaster otrzymał zapis na sianozęcie w uroczysku „Kupina”. Darczyńcą był miecznik Krzysztof Mikuta (lub Micuta). W zamian mnisi mieli w każdy piątek i sobotę wspominać go w modlitwie przed cudownym obrazem Matki Bożej Supraskiej.¹⁶

Ikona Matki Bożej Supraskiej, znajdująca się w monasterze supraskim, dzisiaj została wykonana wraz z *kiotem* za czasów archimandryty Mikołaja Dolmatowa dla uczczenia jubileuszu 400-lecia monasteru. Ikona ta jest co do wielkości identyczna z oryginałem i również jest napisana na płótnie naklejonym na deskę. Autor - ikonopisiec - przeniósł wiernie to co widział na cudownej ikonie. A zatem tło przesycone jest kolorem niebiesko-szarym wystylizowanym na srebrną koszulkę. W takim kolorze są też namalowane ręce Matki Bożej i Dzieciątka. Uwidacznia to zamysł zmiany układu przybliżając Ikonę Supraską do Ikony Matki Bożej Częstochowskiej. Natomiast oblicza Matki Bożej i Dzieciątka są wykonane w wyrazistych naturalnych barwach. Autor oddał na ikonie również wota ofiarne przedstawiając żółtym kolorem mającym oznaczać złoto krzyżyki, łańcuszki, pierścionki, korony, orderzy, różnego rodzaju brosze oraz białe perły i różowe korale. Ta mnogość wot świadczy o czci i miłości ludu do Matki Bożej i jej cudownej Ikony Supraskiej. Oryginal Ikony Matki Bożej Supraskiej najprawdopodobniej opuścił Supraśl w 1915 roku podczas ewakuacji mnichów z monasteru podczas I wojny światowej.

Kult Ikony Matki Bożej Supraskiej zapoczątkowany w wieku XVI trwał nieprzerwanie do czasu I wojny światowej. W tym okresie do monasteru supraskiego pielgrzymowali ludzie różnych stanów i pochodzenia by oddać cześć Matce Bożej w jej cudownym obrazie. Jeszcze w XIX wieku na polu należącym dziś do Państwowego Domu Dziecka w Supraślu wybudowano ogromne wiaty, pod którymi mogli znaleźć

¹⁵ Tamże, s. 465-466.

¹⁶ Tamże, s. 175.

schronienie przybywający do monasteru pielgrzymi. Wraz z opuszczeniem monasteru przez oryginalną Ikonę Matki Bożej Supraskiej kult Supraskiej Hodegetrii ulega zahamowaniu. Przez długie lata jest on znany tylko lokalnej społeczności prawosławnej. Dopiero w 1984 roku, gdy po długiej przerwie do Supraśla ponownie powrócili mnisi, kult cudownej Ikony zaczął się odradzać. Po upływie lat monaster supraski ponownie zapelniał się mnichami i stał się głównym ośrodkiem duchowym prawosławia w Rzeczypospolitej. *Akatysty* przed cudowną Ikoną Matki Bożej odprawiane w każdą środę oraz coroczne święto Matki Bożej Supraskiej, przypadające w dniu 10 sierpnia przyciągają setki i tysiące pielgrzymów. Monaster supraski, podobnie jak w XVI wieku stał się ośrodkiem pielgrzymkowym, prawosławnym centrum życia duchowego i intelektualnego znanym szeroko poza granicami kraju.¹⁷

¹⁷ A. Mironowicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 30-31.